

ԸՆՏՐԱԿԱՆ ՎԵՃԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԱՌԱՋԱՑՄԱՆ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԸ

Անահիտ ԵՍԱՅԱՆ

ԵՊՀ սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի հայրորդ

Ընտրական վեճերը յուրաքանչյուր ընտրական գործընթացի անբաժանելի, սակայն անցանկալի ուղեկիցներն են: Ընտրությունների նախապատրաստման, անցկացման և ամփոփման ժամանակ հաճախադեպ են ընտրական գործընթացի մասնակիցների իրավունքների խախտումները¹:

Ընտրական վեճերը բնորոշ են բոլոր ընտրություններին՝ անկախ այն հանգամանքից, թե զարգացվածության ինչ մակարդակի երկրում են դրանք տեղի ունենում: Կա տեսակետ, որ ընտրական վեճերը ոչ թե քաղաքական համակարգի անկատարության, այլ դրա բաց, թափանցիկ լինելու հետևանք են, իհարկե եթե իրականացվում է դրանց օբյեկտիվ քննություն²: Այլ կերպ ասած՝ ընտրական վեճի առկայությունը փաստում է քաղաքական համակարգի պատրաստակամությունը՝ ապահովելու անձի ընտրական խախտված իրավունքի վերականգնումը: Կարծում ենք, որ տվյալ տեսակետի վերագրումը այսօրվա ՀՀ քաղաքական համակարգին ցանկալի է, սակայն ոչ այնքան իրատեսական:

Ինչպես նշվեց, ընտրական վեճերն անխուսափելի են, սակայն պետք է ոչ թե համակերպվել այդ փաստին, այլ ձգտել դրանք հասցնել նավազագույնի: Դրա համար պետք է փորձել վեր հանել ընտրական օրենսդրության թերությունները ու իրավակիրառ գործընթացում կատարվող խախտումները: Ընտրական օրենսդրության խախտումների վերաբերյալ քննարկումներն այսօր արդիական են սահմանադրական բարեփոխումների համատեքստում: Օրենսդրության թերությունների բացահայտման համար գոյություն զանազան ա-

ռավել արդյունավետ լծակներ, որոնցից նախընտրելին, մեր կարծիքով, ընտրական վեճի առկայությունն է:

Ընտրական վեճերի ուսումնասիրման արդիականությունը պայմանավորված է նաև դրանց՝ քաղաքացիների ընտրական իրավունքների հետ անքակտելի կապով, քանի որ ընտրական վեճի իրավական կարգավորման իմաստաբան քաղաքացիների ընտրական իրավունքի պաշտպանության եղանակ է: Քաղաքացիների ընտրական իրավունք ասելով հասկանում ենք փոխկապակցված իրավունքների մի ամբողջական համակարգ, որի հիմքում ընկած է ՀՀ Սահմանադրության 2-րդ հոդվածով ամրագրված հիմնադրույթը:

Միջազգային հանրությունը նույնպես մեծ ուշադրություն է դարձնում ընտրական վեճերին, դրանց առաջացման պատճառներին, ինչպես նաև արդար և թափանցիկ քննության համար անհրաժեշտ ընթացակարգեր մշակելուն ուղղված հարցերին³: Այնուամենայնիվ, «ընտրական վեճ» եզրույթը, որպես կանոն, օգտագործվում է մասնագիտական գրականության մեջ, իսկ օրենսդրությամբ ընտրական հարաբերություններ կարգավորող յուրաքանչյուր նորմատիվ իրավական ակտ այս խնդրի վերաբերյալ յուրովի մոտեցում է ցուցաբերում, քանի որ ընտրական վեճերը բազմազան են՝ կախված ընտրությունների անցկացման մակարդակից, հակասության բնույթից, իրավահարաբերության կողմերի կազմից, վեճը լուծող մարմնից և այլն: Բացի այդ, ընտրական վեճերը հեղհեղուկ բնույթ ունեն և մեկ սահմանման միջոցով փորձել ամբողջությամբ բացահայտել տվյալ երևույթի էությունը, կարծում ենք, իրատեսական չէ: Այնուամենայնիվ, իրավաբանական գրականության մեջ «ընտրական վեճ» հասկացության վերաբերյալ կան տարբեր ձևակերպումներ, սակայն դրանցից ոչ մեկը, մեր կարծիքով, չի բա-

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ցահայտում դրա էությունը: Պատճառն այն է, որ ընտրությունները ենթադրում են անընդհատ գործընթաց, և հետևաբար յուրաքանչյուր նոր ընտրության ժամանակ առաջացող ընտրական վեճ ունի իր առանձնահատկությունները, և դրանք նախապես ամբողջությամբ կանխատեսել հնարավոր չէ:

Ընտրական վեճի վերաբերյալ առկա մոտեցումների ուսումնասիրությամբ կարելի է հանգել այն եզրակացության, որ **ընտրական վեճը միջճյուղային ինստիտուտ է, որը գործնականում արտահայտվում է ընտրական գործընթացի մասնակիցների ընտրական իրավունքի իրական, հնարավոր կամ ենթադրյալ խախտման առաջացող հարաբերություն հիմքով՝ ընտրությունների նշանակման, նախապատրաստման, անցկացման և ամփոփման ընթացքում և լուծվում է վարչական կամ դատական կարգով՝ անհրաժեշտության դեպքում ենթադրելով պատասխանատվության միջոցի կիրառում:**

Ինչպես գիտենք, իրավունքի ինստիտուտները իրավունքի կոնկրետ ճյուղի բաղկացուցիչ տարրեր են, որոնք կարգավորվում են համապատասխան իրավունքի ճյուղի առանձին նորմերով: Սակայն այս ընդհանուր կանոնը չի տարածվում ընտրական վեճերի վրա, քանի որ ընտրական վեճերը, կախված դրանց առարկայից, անցկացվող ընտրության մակարդակից, վեճը քննող մարմնից և այլն, կարգավորվում են իրավունքի տարբեր ճյուղերով, օրինակ՝ սահմանադրական, վարչական, քրեական և այլն: Սրանով է պայմանավորված ընտրական վեճի՝ միջճյուղային ինստիտուտ լինելու հանգամանքը, ինչը փաստում է նաև ՀՀ ընտրական օրենսգիրքը՝ նախատեսելով ընտրական հանձնաժողովների որոշումները ինչպես վերադաս ընտրական հանձնաժողով, այնպես էլ վարչական և սահմանադրական դատարաններ բողոքարկելու հնարավորություն⁴:

ՀՀ ընտրական օրենսգիրքը, որն ընտրական հարաբերություններ կարգավորող հիմնական իրավական ակտն է, «վեճ» կամ «ընտրական վեճ» հասկացություններն առհասարակ չի գործածում, այլ կիրառում է «բողոքարկում» տերմինը, բայց ոչ թե ընդհանուր առմամբ «քաղաքացիների խախտված ընտրական իրավունքների բողոքարկում», ինչպես կիրառվում է այլ երկրների օրենսդրության մեջ⁵, այլ «ընտրական հանձնաժողովների որոշումների, գործողությունների և անգործության բողոքարկում» (ընտրական օրենսգրքի 46 հոդվ.), սակայն սույն հոդվածի վերլուծությունից կարելի է եզրակացնել, որ «բողոքարկումը» վերաբերում է ընտրական իրավունքի սուբյեկտների խախտված իրավունքին, որը հնարավոր է բողոքարկել ինչպես վարչական, այնպես էլ դատական մարմիններ, այն է՝ յուրաքանչյուր ընտրական հանձնաժողովի վերադաս ընտրական հանձնաժողով, վարչական կամ Սահմանադրական դատարաններ, սակայն թե ո՞ր վարչական և ո՞ր դատական ատյան պետք է բողոքարկել խախտումը (որոշումը, գործողությունը, անգործությունը), կախված է այն թույլ տված մարմնի և ընտրության տեսակից:

ՀՀ ընտրական օրենսգրքում բոլոր դեպքերի համար օգտագործվող «բողոքարկում» եզրույթի հետ ամբողջությամբ համաձայնվել չենք կարող, քանի որ ընտրական վեճերն առաջանում են ոչ միայն բողոքների, այլև դիմումների հիման վրա: Չնայած «դիմում» և «բողոք» հասկացությունների վերաբերյալ միասնական բնորոշում չկա, բայց, այնուամենայնիվ, դրանք տարբեր կերպ են ընկալվում. «բողոք» ասելով հասկանում ենք անձի (ֆիզիկական անձ, իրավաբանական անձ) դիմումը հանրային իշխանություն իրականացնող մարմին կամ դրա պաշտոնատար անձին՝ իր խախտված իրավունքների և շահերի պաշտպանության խնդրով⁶, իսկ «դիմում» եզրույթը ենթադրում է անձի պահանջը համապատասխան մարմին՝ Սահմանադրու-

յամբ և օրենքով նախատեսված իր իրավունքների իրացման կապակցությամբ⁷: Այլ կերպ ասած՝ «դիմում» ներկայացնելը չի ենթադրում խախտված իրավունքի առկայություն, իսկ բողոքարկումը խնդրի վերաբերյալ արդեն իսկ կայացված որոշման հետ համաձայն չլինելու դեպքում դրսևորվող համարժեք գործողությունն է: Հետևաբար, օրենսդրի կողմից դրանց նույնացումը չի բխում վարչարարության վերաբերյալ իրավական նորմերից:

Այնուամենայնիվ, ՀՀ ընտրական օրենսգիրքը մանրամասնորեն սահմանում է ընտրական հանձնաժողովների կողմից ընտրական իրավախախտումների քննության կարգը, իսկ ինչ վերաբերում է վարչական և սահմանադրական դատարաններ ներկայացված բողոքների քննությանը, ապա դա թողնված է համապատասխան ոլորտները կարգավորող օրենսդրական ակտերին, որոնք են «Վարչական դատավարության մասին» ՀՀ օրենսգիրքը և «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքը: Այսպիսով, այս հանգամանքը ևս մեկ անգամ հաստատում է ընտրական վեճի միջյուրդային ինստիտուտ լինելը, ինչը ենթադրում է, որ վերը նշված իրավական ակտերի միջև անհրաժեշտ է ապահովել ներքին ներդաշնակություն, որը, ցավոք, ոչ բոլոր դեպքերում է արվում:

Ինչ վերաբերում է ընտրական վեճերի առաջացման պատճառներին, ապա մասնագիտական գրականության մեջ ներկայացվում են տարատեսակ գործոններ, որոնք այս կամ այն կերպ կարող են նպաստել ընտրական վեճերի առաջացմանը: Սակայն ընտրական վեճը՝ որպես միջյուրդային ինստիտուտ, շատ բազմատեսակ և յուրօրինակ է, քանի որ յուրաքանչյուր ընտրական գործընթաց ունի իր քաղաքական առանձնահատկությունները, որոնք իրենց ազդեցությունն են թողնում ընտրական վեճերի առաջացման պատճառների վրա, ուստի կարծում ենք, որ մեկ դասակարգման մեջ հնարավոր չէ թվարկել այն բոլոր պատճառները, որոնք կարող են

ընտրական վեճ առաջացնել:

Այնուամենայնիվ, փորձենք ներկայացնել ընտրական վեճերի առաջացման պատճառների վերաբերյալ մի տարբերակ, որը, ինչպես վերը նշվեց, ելնելով ընտրական վեճերի բազմազանությունից և յուրօրինակությունից, չի հավակնում լինել վերջնական և բացարձակ, այլ մեր կողմից փորձ է ներկայացնելու մեր օրերում ընթացող ընտրական գործընթացների առանձնահատկությունները:

Մինչ այդ հարկ ենք համարում վերլուծել «պատճառ» եզրույթի էությունը, ինչը նշանակում է կոնկրետ փատական հանգամանք, որով պայմանավորված է մեկ այլ երևույթի առաջացումը:

Ընտրական վեճը պայմանավորող հանգամանքը, ինչպես վերը նշվեց, ընտրական իրավունքի խախտումն է, այսինքն ընտրական վեճի առաջացման պատճառը իրավախախտումն է: Չէ՞ որ քաղաքացին դիմում է վարչական կամ դատական ատյան՝ խախտված իրավունքի վերականգնման համար, իսկ խախտված իրավունքը վերականգնելուց հետո ընտրական վեճը համարվում է լուծված, հետևաբար ընտրական վեճի առաջացման անմիջական պատճառը իրավախախտումն է:

Այսպիսով, **ընտրական վեճի առաջացման պատճառը ընտրական գործընթացի մասնակիցների ընտրական իրավունքների իրական, հնարավոր կամ ենթադրյալ խախտումն է:**

Իրական իրավախախտման դեպքում առկա է խախտված իրավունքի վերականգնման վերաբերյալ դիմում (բողոք), և համապատասխան ընտրական վեճեր լուծող մարմինը դիմումը (բողոքը) քննելու ընթացքում հայտնաբերում է օրենքի խախտում և որոշմամբ վերականգնում է խախտված իրավունքը:

Հնարավոր իրավախախտման դեպքում առկա է իրական հնարավորություն անձի ընտրական իրավունքը խախտելու վերաբերյալ, որը պետք է կանխվի համապատասխան ընտրական վեճ լուծող մարմնի

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

կողմից:

Ենթադրյալ իրավախախտման դեպքում խախտված իրավունքի վերականգնման վերաբերյալ դիմումի (բողոքի) հիման վրա ընտրական վեճեր լուծող մարմինը օրենքի խախտում չի արձանագրում, այսինքն՝ անձը կարծում է, որ իր ընտրական իրավունքը խախտված է, սակայն իրականում իրավախախտում չկա: Գործնականում ենթադրյալ իրավախախտումների թիվը բավականին մեծ է, հակառակ դեպքում բոլոր ընտրական վեճերը ենթակա են լուծման հօգուտ դիմողի:

Իրավախախտումներն իրենց հերթին պայմանավորված են մի շարք հանգամանքներով, և հաճախ հենց այդ հանգամանքներից որևէ մեկի կամ մի քանիսի առկայությամբ է պայմանավորված իրավախախտման առաջացումը: Մասնավորապես, այդպիսիք են.

1) ընտրական օրենսդրության անկատարությունը, որը կարող է արտահայտվել օրենսդրական ակտերի միջև հակասություններով, օրենսդրության մեջ առկա բացթողումներով, հասկացությունների որոշակիության բացակայությամբ և այլն,

2) ընտրական գործընթացի մասնակիցների իրավագիտակցության և իրավական մշակույթի ցածր մակարդակով և այլն:

Այնուամենայնիվ, և՛ ընտրական օրենսդրության անկատարությունը, և՛ ընտրական գործընթացի մասնակիցների իրավագիտակցության ցածր մակարդակը պայմանավորված են նաև այն բանով, որ ՀՀ-ում պետական համակարգը, հետևաբար նաև ընտրական գործընթացը զարգացման փուլում են, և տարեցտարի անցկացվող ընտրություններում արձանագրվում են դրական փոփոխություններ: Սակայն պետք է նաև նշել, որ այս տարիների ընթացքում եղել են բազմաթիվ դեպքեր, և այսօր էլ դրանք կան, երբ թեկնածուները փորձել են օգտագործել ցանկացած առիթ՝

կոնֆլիկտային իրավիճակներ ստեղծելով, զանգվածային լրատվության միջոցներն և ընտրական հանձնաժողովները ներգրավելով, չընտրվելու դեպքում դրանք օգտագործեն ընտրությունների արդյունքները վիճարկելու, այլ կերպ ասած՝ հրահրել են ընտրական վեճեր, որպեսզի դրանք օգտագործեն որպես PR-տեխնոլոգիաներ⁹: Բազմաթիվ ընտրախախտումներ են թույլ տրվել ընտրական գործընթացի բոլոր փուլերում, մասնավորապես՝ կեղծված ընտրացուցակներ, լցոնումներ, կրկնակի քվեարկություններ, ընտրակաշառք¹⁰ և այլն: Սրանք ընտրախախտումներ են, որոնք վկայում են ՀՀ քաղաքացիների ընտրական իրավունքների ոչ պատշաճ պաշտպանվածության և այդ իրավունքների պաշտպանությունն իրականացնող մարմինների քաղաքականացված լինելու մասին: Կարծում ենք, որ դա նույնպես պայմանավորված է ՀՀ-ում ընտրական գործընթացի մասնակիցների իրավագիտակցության ցածր մակարդակով, պետական մտածելակերպի բացակայությամբ և մարդու իրավունքները որպես բարձրագույն արժեք դիտելու բացակայությամբ: Այս ամենը կարելի է համարել կայացող երկրի թերացումներ, որոնք անխուսափելի են, և ձգտել դրանք հաղթահարելու արդյունավետ ուղիներ մշակել:

Վերը նշվածը ցույց է տալիս, որ ընտրական վեճերի առաջացման պատճառների վերացմանը կարող են նպաստել.

1) օրենսդրության նպատակասլաց կատարելագործումը,

2) ընտրությունները կազմակերպողների անհրաժեշտ պատրաստվածության ապահովումը,

3) ընտրական գործընթացի մասնակիցների իրավագիտակցության բարելավումը,

4) ընտրությունների անցկացման և ընտրական վեճերի լուծման արտասահմանյան լավագույն փորձի ուսումնասիրումն ու ներդրումը ՀՀ ընտրական համակարգ:

Այս միջոցների կիրառումը, իհարկե,

բարենպաստ արդյունք կունենա, եթե պետական իշխանության ներկայացուցիչներն իսկապես ձգտեն ազատ և թափանցիկ ընտրությունների անցկացնելու, հետևաբար նաև ընտրական վեճերը ար-

դար քննելու և լուծելու, այլ կերպ ասած՝ քննարկվող ոլորտում խիստ անհրաժեշտ է համարժեք քաղաքական կամքի դրսևորում:

¹ Տե՛ս Избирательное право и избирательный процесс в Российской Федерации. / С. А. Авакьян, Л. Г. Алехичева, В. В. Альхименко и др; Отв. Ред. А. В. Иванченко-М., 1999.-с. 408:

² Տե՛ս Resolving election disputes.OSCE. In depth Analysis of channels for election dispute resolution. By Dennis Petit. ODIHR. Warsaw. 2000:

³ Տե՛ս Guide to electoral dispute resolution. The Carter center. 2010.

⁴ Տե՛ս ՀՀ ընտրական օրենսգիրք. 26.05.2011թ. (46 հոդվ., 5,6,7 մասեր):

⁵ Տե՛ս Федеральный закон от 12.06.2002 N 61-ФЗ, «Об основных гарантиях избирательных прав и права на референдум гражданам Российской Федерации»// Собрание законодательства Российской Федерации. 17.06.2002г., N 24:

⁶ Տե՛ս Толковый словарь. Справочно-

правовая система «Гарант».

⁷ Տե՛ս Дмитриев Ю. А., Израелян В. Б. Избирательное право и процесс в Российской Федерации. Ростов-на-Дону, 2004. с. 785:

⁸ Տե՛ս Т.Ф. Ефремова. Новый словарь русского языка. Толково - словообразовательный (онлайн версия).

⁹ Տե՛ս Мостовщиков В. Д. Территориальные избирательные комиссии: система, государственно-правовой статус, порядок формирования и компетенция/ Учебно-методическое пособие.-Екатеринбург, 2002:

¹⁰ Տե՛ս Guide to electoral dispute resolution. The Carter center. 2010, page 51-55. Ամերիկյան այս կենտրոնն աշխարհի մասշտաբով անցկացրած մոնիթորինգի ամփոփման արդյունքում Հայաստանը դասել է այն երկրների շարքը, որտեղ մեծ ներուժ է պետք ներդնել «ձայնի վաճառք» երևույթը վերացնելու համար,

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ**ELECTORAL DISPUTES AND THEIR CAUSES**

Anahit ESAYAN

Post Graduate Student

Yerevan State University

Department of Constitutional Law

In this article the author has analyzed the features of the electoral disputes as an interdisciplinary institute within the context of the relevant legal acts, has been revealed the content of this concept, as well as existing omissions in the electoral legislation and the possible violations of the law enforcement process. There has also been discussed the causes of electoral disputes, its contributing circumstances and suggested some organizational and legal ways to overcome them.
